

TIJORAT BANKLARINING INVESTITSIYA FAOLIYATIGA TA'SIR ETUVCHI RISKLAR

Abduvaliyev Sanjar Abdurahmanovich

Tashkent international university mustaqil izlanuvchi

s.abduvaliev@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19733527>

Tijorat banklarining investitsiya faoliyati zamonaviy moliya tizimining ajralmas va strategik ahamiyatga ega bo'lgan tarkibiy qismi hisoblanadi. U banklarning daromadlilikini oshirish, moliyaviy resurslarni samarali joylashtirish hamda umumiy kapital barqarorligini ta'minlashga xizmat qiladi. Shu bilan birga, ushbu faoliyatning o'ziga xosligi shundaki, u yuqori darajadagi noaniqlik va turli xil risklar bilan uzviy bog'liq bo'lib, bu omillar investitsiya qarorlarining samaradorligi va natijadorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Tijorat banklarining investitsiya portfeli tarkibi va uni diversifikatsiya qilish E.Bibikova va F.Maxmudova esa banklarning investitsiya faoliyatini baholashning zamonaviy metodik yondashuvlarini o'rganib, samaradorlikni aniqlashda rentabellik, risk darajasi, likvidlik hamda kapital yetarliligi kabi ko'rsatkichlarning ahamiyatini alohida ta'kidlaydi. Ular kompleks baholash tizimi bank investitsiya siyosatini yanada optimallashtirish va qaror qabul qilish jarayonini takomillashtirishga xizmat qilishini asoslaydi¹. Shu bilan birga, investitsiya faoliyatini muntazam monitoring qilish banklarning uzoq muddatli moliyaviy barqarorligini ta'minlashda muhim omil hisoblanadi.

A.Xramchenko, A.Belousova va A.Efimenko esa tijorat banklarining investitsiya faoliyatini baholash masalasiga e'tibor qaratib, samaradorlikni aniqlashda rentabellik, risk darajasi va kapitaldan foydalanish samaradorligi kabi ko'rsatkichlar muhimligini ta'kidlaydi. Mualliflar kompleks baholash yondashuvi bank investitsiya qarorlarining sifatini oshirishga xizmat qilishini asoslaydi².

I.Baybekov obligatsiyalarni investitsiya portfeliga tanlash mezonlarini o'rganib, kredit sifati, daromadlilik, likvidlik hamda foiz stavkalari xavfi kabi omillar asosiy tanlov mezonlari ekanligini aniqlaydi³. Tadqiqot natijalari obligatsiyalar portfelini shakllantirish jarayonida risk va daromad o'rtasidagi muvozanatni ta'minlash muhim ahamiyatga ega ekanligini tasdiqlaydi.

Ch.Li tadqiqotlari fintechning tijorat banklari riskga moyilligiga ta'siri tahlil qilinib, raqamli texnologiyalar kreditlash jarayonini tezlashtirishi va axborot assimetriyasini kamaytirishi orqali risklarni boshqarishni yaxshilashini, biroq ayrim sharoitlarda spekulativ xatti-harakatlarni kuchaytirishi mumkinligini qayd etiladi⁴. Bu esa fintechning bank barqarorligiga ta'siri ikki tomonlama xususiyatga ega ekanligini ko'rsatadi.

Investitsiya faoliyatiga ta'sir etuvchi risklar bank portfelining tarkibi, tanlangan moliyaviy instrumentlar, bozor kon'yunkturasi hamda iqtisodiy muhitning o'zgaruvchanligiga qarab turlicha namoyon bo'ladi. Ushbu risklar bankning daromad va xavf o'rtasidagi optimal

¹ Бибикина Е. А., Махмудова Ф. А. Методические подходы к оценке инвестиционной деятельности коммерческих банков //Современные наукоемкие технологии. Региональное приложение. – 2024. – №. 2 (78). – С. 6-14.

² Храмченко А. А., Белоусова А. С., Ефименко А. А. Оценка инвестиционной деятельности коммерческих банков //Вестник Академии знаний. – 2021. – №. 3 (44). – С. 291-297.

³ Байбеков И. Р. Критерии отбора облигаций в состав инвестиционных портфелей коммерческих банков //Экономический анализ: теория и практика. – 2014. – №. 23 (374). – С. 54-68.

⁴ Chengyou Li, Yuxin Li, Yun Xu, Guanglin Sun. Research on the impact of financial technology on risk-taking of commercial banks, Research in International Business and Finance, Volume 76, 2025, 102804.

muvozanatni ta'minlash imkoniyatini cheklashi yoki kuchaytirishi mumkin. Shu sababli zamonaviy bank amaliyotida risklarni aniqlash, ularni chuqur tahlil qilish, baholash hamda samarali boshqarish investitsiya strategiyasining eng muhim yo'nalishlaridan biri sifatida qaraladi.

Ilmiy iqtisodiy yondashuvlarda risk tushunchasi investitsiya natijalarining noaniqligi va daromadlilikning tebranishi sifatida talqin etiladi. Tijorat banklarida investitsiya risklarining kuchayishi, odatda, makroiqtisodiy beqarorlik, foiz stavkalarining keskin o'zgarishi, valyuta kurslari tebranishi hamda moliyaviy bozorlarning o'zgaruvchanligi bilan bog'liq bo'ladi. Bunday sharoitda banklar ehtiyotkorlikka asoslangan investitsiya siyosatini yuritishga, portfel tarkibini doimiy optimallashtirishga hamda risklarni kamaytirishga qaratilgan instrumentlardan keng foydalanishga majbur bo'ladi.

Tijorat banklarining investitsion faoliyatida, boshqa moliyaviy yo'nalishlardagi kabi, turli xil risk omillari mavjud bo'lib, ular bankning daromadliliigi, likvidligi va moliyaviy barqarorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Investitsion faoliyatda risklarning vujudga kelishi asosan bozor sharoitlarining o'zgaruvchanligi, iqtisodiy beqarorlik, foiz stavkalari dinamikasi, yemitentlarning moliyaviy holati va tashqi omillar bilan chambarchas bog'liqdir. Investitsion risklarning asosiy turlari quyidagi 1-rasmida keltirilgan.

Qimmatli qog'ozlar sifatini diversifikatsiya qilishdan ko'zlangan asosiy maqsad yemitentning moliyaviy majburiyatlarini bajarmaslik yehtimoli bilan bog'liq tavakkalchilikni kamaytirish hisoblanadi. Shu bois banklarning investitsiya portfelida aksiyalar sifatini ta'minlash jarayonida yemitent faoliyatini tavsiflovchi asosiy iqtisodiy va moliyaviy omillarni tizimli ravishda tahlil qilish zarur hisoblanadi. Bu tahlil, avvalo, yemitentning moliyaviy barqarorligi, ishonchliligi va bozor sharoitlariga moslashuv darajasini aniqlashga qaratiladi. Tijorat banklarining investitsion faoliyatida turli risklar mavjud bo'lib, ular bankning moliyaviy barqarorligi va daromadliliigiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu bois, investitsion risklarni tahlil qilish va ularni samarali boshqarish tijorat banklari uchun muhim strategik vazifadir.

Bank investitsiyalaridagi risklarni kamaytirishning asosiy usullaridan biri diversifikatsiyadir, ya'ni bank portfelida turli xil qimmatli qog'ozlarning mavjudligi. Diversifikatsiya siyosatini amalga oshirishda qimmatli qog'ozlarning muhim parametrlari (muddati, geografik joylashuvi, majburiyat turi va yemitentning ishonchliligi) inobatga olinadi. Amaliyotda tijorat banklari uchun eng muhim omillar bu qimmatli qog'ozlarning sifati va to'lov muddati hisoblanadi.

Qimmatli qog'ozlarni geografik jihatdan diversifikatsiya qilish investitsiyalar joylashtirilgan hududlarda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan mintaqaviy tavakkalchiliklar bilan bog'liq iqtisodiy noaniqliklar va salbiy omillar ta'sirini kamaytirishga qaratilgan. Bunday yondashuv bankka ma'lum bir mintaqadagi salbiy holatlar umumiy investitsiya portfeliga jiddiy zarar yetkazishining oldini olish imkonini beradi.

1. Bozor riski
<ul style="list-style-type: none"> Bu risk turiga qimmatli qog'ozlar narxining o'zgarishi yoki bozor sharoitlarining salbiy ta'siri sababli investitsiya qiymatining kamayishi kiradi. Masalan, foiz stavkalari oshishi yoki iqtisodiy inqiroz davrida aksiyalar va obligatsiyalar narxi tushib ketishi mumkin. Bu esa bank investitsiyalarining rentabelligini pasaytiradi.
2. Kontragent riski
<ul style="list-style-type: none"> Ushbu risk qimmatli qog'ozlarni chiqaruvchi tashkilot yoki korxonaga o'z majburiyatlarini bajarolmay qolish ehtimoli bilan bog'liq. Agar emitent bankka to'lovni amalga oshirmasa yoki bankrotlik holatiga tushsa, bank o'z mablag'ining bir qismini yoki to'liq qismini yo'qotishi mumkin. Shu sababli, tijorat banklari investitsiya kiritishdan avval emitentning moliyaviy barqarorligi va to'lov qobiliyatini sinchiklab tahlil qiladilar.
3. Foiz riski
<ul style="list-style-type: none"> Foiz stavkalarining bozor sharoitlariga qarab o'zgarishi bank investitsiyalariga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Agar bank uzoq muddatli qimmatli qog'ozlarga investitsiya qilgan bo'lsa va keyinchalik foiz stavkalari oshsa, ushbu qimmatli qog'ozlarning bozor qiymati pasayadi. Natijada, bankning daromad hajmi va aktivlarning qiymati kamayadi.
4. Likvidlik riski
<ul style="list-style-type: none"> Bu risk bankning qimmatli qog'ozlarni zudlik bilan tezda naqdlashtira olmasligi yoki ularni sotishda katta yo'qotishlarga duch kelish ehtimoli bilan bog'liq. Ba'zi qimmatli qog'ozlar bozorda yetarlicha talabga ega bo'lmagani sababli ularni tezda sotish qiyin kechadi. Bu holat bankning naqd pul oqimini boshqarish imkoniyatlarini cheklaydi.
5. Valyuta riski
<ul style="list-style-type: none"> Xalqaro investitsion operatsiyalarni amalga oshirayotgan banklar uchun valyuta kurslarining o'zgarishi moliyaviy yo'qotishkarga olib kelishi mumkin. Masalan, xorijiy valyutada chiqarilgan qimmatli qog'ozlar kursining pasayishi yoki milliy valyuta qadrsizlanishi bank investitsiyalarining real qiymatini kamaytiradi.
6. Siyosiy va huquqiy risklar
<ul style="list-style-type: none"> Bu risklar mamlakatdagi siyosiy beqarorlik, qonunchilikdagi o'zgarishlar, soliqqa oid yangi talablar yoki xalqaro sanksiyalar bilan bog'liq bo'ladi. Bunday omillar bankning investitsion qarorlarini qayta ko'rib chiqishga yoki ayrim loyihalarni to'xtatishga olib kelishi mumkin.
7. Operatsion risk
<ul style="list-style-type: none"> Bankning ichki jarayonlaridagi xatolar, axborot tizimlaridagi nosozliklar yoki inson omili bilan bog'liq kamchiliklar operatsion riskni yuzaga keltiradi. Bu risk investitsion bitimlarning to'g'ri bajarilmasligiga yoki moliyaviy yo'qotishlarga sabab bo'lishi mumkin.

1-rasm. Investitsion risklarning asosiy turlari

Umuman olganda, tijorat banklarining investitsiya faoliyatiga ta'sir etuvchi risklarni kompleks o'rganish, ularni ilmiy asosda baholash va zamonaviy risk-menejment usullaridan foydalangan holda samarali boshqarish bank tizimining barqaror ishlashini ta'minlashda muhim o'rin tutadi. Bunday yondashuv banklarga investitsiya portfelini oqilona shakllantirish, kutilmagan moliyaviy yo'qotishlarni kamaytirish hamda daromadlilik va likvidlik o'rtasidagi optimal muvozanatni saqlash imkonini beradi.

Shuningdek, risklarni boshqarish tizimining takomillashuvi banklarning moliyaviy bozor sharoitlariga moslashuvchanligini oshiradi va ularning raqobatbardoshligini kuchaytiradi. Natijada banklar nafaqat qisqa muddatli foyda olish, balki uzoq muddatli strategik maqsadlarni amalga oshirishga ham erishadi. Bu jarayonda ilmiy yondashuvlar, xususan portfel nazariyasi va zamonaviy risk tahlili metodlari muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

Bu esa nafaqat banklarning uzoq muddatli barqaror rivojlanishiga, balki milliy moliya bozorining mustahkamlanishiga, investitsion muhitning yaxshilanishiga hamda iqtisodiy o'sish jarayonlarining barqaror va izchil davom etishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Shu jihatdan, risklarni samarali boshqarish zamonaviy tijorat banklari faoliyatining strategik ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Бибилова Е. А., Махмудова Ф. А. Методические подходы к оценке инвестиционной деятельности коммерческих банков //Современные наукоемкие технологии. Региональное приложение. – 2024. – №. 2 (78). – С. 6-14.
2. Храменко А. А., Белоусова А. С., Ефименко А. А. Оценка инвестиционной деятельности коммерческих банков //Вестник Академии знаний. – 2021. – №. 3 (44). – С. 291-297.
3. Байбеков И. Р. Критерии отбора облигаций в состав инвестиционных портфелей коммерческих банков //Экономический анализ: теория и практика. – 2014. – №. 23 (374). – С. 54-68.
4. Chengyou Li, Yuxin Li, Yun Xu, Guanglin Sun. Research on the impact of financial technology on risk-taking of commercial banks, Research in International Business and Finance, Volume 76, 2025, 102804.